

УДК 340.122:316.324.8:005.334

*М.Д. Артемчук,
аспірант КУТЕП*

ЛОКАЛІЗАЦІЯ ПРИРОДНОПРАВОВОГО ДИСКУРСУ ПІД ВПЛИВОМ СОЦІО-КУЛЬТУРНИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА РИЗИКУ

У глобалізованому світі внутрішнє право держав і міжнародне право міцно переплітаються. Сьогодні практично в будь-якому питанні вони діють у тісній взаємодії. Глобалізація – закономірний, навіть неминучий наслідок світового прогресу. Під глобалізацією неможна розуміти просто економічний або ринковий феномен. Це набагато глибший процес або сукупність процесів, які значною мірою змінюють спосіб життя в різних сферах, зокрема й у сфері прав людини. Глобалізм політики і економіки доповнюється глобалізмом спроб забезпечення прав особистості. Диверсифікація концепції універсализму припускає створення умов і бази для кореляцій підходів і трактувань.

Проблематика прав людини та громадянина у філософському дискурсі ХХ–ХХІ століть найтіснішим чином пов'язувалися з розробкою широкого кола питань, що стосувалися з'ясування специфічних засад соціального буття індивіда, його місця в системі суспільних зв'язків. Йдеться про праці провідних філософів сучасності: К.О.Апеля, І.Берліна, А.Веллмера, В.Віндельбанда, Г.Гадамера, Ю.Габермаса, М.Гайдегера, А.Гелнера, Х.Йонаса, Е.Кассіраера, Е.Левінаса, Г.Ломанна, Н.Лумана, П.Рікера, Г.Ріккєрта, Дж.Ролса, Р.Рорті, П.Слотердайка, Е.Тоффлера, Дж.Шарпа, В.Франкла, М.Френча, Е.Фромма, М.Фуко. У цих працях наполегливо порушується питання про сутність, природу та межі прав людини (відповідальність), усвідомлюється небезпечна загроза антропологічної кризи, неспроможність людини пристосуватися до несприятливих наслідків власної нерозумної діяльності (ситуація абсурду), трансформації неконтрольованої поведінки індивіда в охлократичну діяльність («руйнівна свобода»).

Метою статті є теоретична розробка соціо-політичної сутності проблеми локалізації прав людини в епоху глобалізації.

У статті вперше відзначено, що внаслідок переходу суспільства до постмодерна, права людини охарактеризувалися поступовою відмовою від пошуку єдиного переліку загальних правил для всього людства (Декларація прав людини), та від пошуку ідеї загальної цінності, що об'єднала б всіх людей під одним прапором, та поступовим приходом до світу ситуативної моралі, мінімізації правил для окремо взятих випадків, суспільств, груп.

Розширення концепції прав людини передбачає рух фактично двома напрямками: за рахунок трансформації соціальної структури суспільства і розвитку способів взаємодії, а також у процесі технологічного розвитку і розширення самого поняття «людина». Трансформація соціальної структури суспільства передбачає зміну суспільного сприйняття в раніше неприйнятних питаннях, виникнення неонорм права на базі розвитку і розширення форм взаємодії. Яскравим прикладом останніх років є ЛГБТ-спільноти, питання про права яких є актуальним у сучасному медійному просторі. Форма соціального вираження, раніше будучи непринятною в інфополі та серйозному науковому дискурсі, тепер займає вагоме місце в дискусії про права людини, дослідники та представники якої наводять, зокрема, природне право як аргумент.

Також зазначимо, що в результаті процесів глобалізації держава перестає бути єдиним джерелом захисту прав людини. Розвиток систем зв'язку і транспорту значною мірою знизили можливості урядів контролювати потоки інформації, знань та ідей і розширили можливості груп людей з подібними переконаннями організовуватися незалежно від державних кордонів, що сприяло розвитку міжнародних неурядових організацій і виникненню міжнародного, або глобального, громадянського суспільства.

Проблеми в галузі прав людини, породжувані глобалізацією, перебувають під увагою Генеральної Асамблеї ООН, яка регулярно приймає резолюції, озаглавлені «Глобалізація та її вплив на здійснення в повному обсязі всіх прав людини».

У цих резолюціях, крім іншого, вказується, що глобалізація не лише є економічним процесом, а й має соціальні, політичні, екологічні та культурні аспекти, які впливають на здійснення в повному обсязі всіх прав людини. У них відзначається, що, хоча глобалізація відкриває широкі можливості, благами користуються досить

нерівномірно, як нерівномірно розподіляються і витрати. Вирішення проблем, породжуваних глобалізацією, тісно пов'язане з реалізацією всіх прав людини.

Професор соціології Чиказького університету Саскія Сассен йде трохи далі й порівнює прерогативи держав з прерогативами наднаціональних інститутів. Вона вводить поняття «економічне громадянство» та зіштовхує між собою права людини й громадянські права. Більше того, дослідниця робить це з певним викликом: «я використовую конструкт економічного громадянства, – пише Сассен, – щоб деконструювати саме поняття громадянства, що стало спірним і як конструкт, і певною мірою, як інститут» [1, 168]. Парадоксальність цієї позиції має свою логіку. Неузгодженість політичних і соціальних прав від самого початку супроводжувало становлення громадянського суспільства, і навіть держава загального благоденства в постіндустріальному світі постала перед обличчям серйозної кризи. У процесі глобалізації, на думку автора, громадянство, а з ним і традиційні уявлення про права, піддається дедалі більшій ерозії і як категорія права, і як інститут держави. Коли досліджуваний філософами світ розширився за рахунок майже сотні країн, що розвиваються, стало зрозуміло, що європейська ідея природного права аж ніяк не універсальна і що в традиційних суспільствах і раніше головним інструментом соціального зчеплення залишаються сімейні та кланові зв'язки. Але і в постіндустріальному суспільстві життя громадян багато в чому відхиляється від стандартів природного права.

Так само американський соціальний мислитель Е.Тоффлер розробив концепцію переходу до нової цивілізації «третьої хвилі», названу ним «практопією» [3]. Автор поглиблює розуміння змін, аналізує їх сутність, спрямованість, закономірності, породжувани змінами конфлікти на різних у рівнях – від міжособистісного до соціетального. У центрі уваги вченого перебуває система влади сучасного суспільства та її трансформація, масштаби якої засвідчують, що людство, а з ним і уявлення про природу людини, її права, вступило в новий період розвитку. Е.Тоффлер наводить як приклад різні соціальні групи, які оперуючи соціальними зразками, що привертають антидемократичні сили, мають під собою різну основу – релігійний фундаменталізм, екофашизм, расизм, проте

всі вони несуть обмеження прав людини, порушення свободи віросповідання та загрозу праву приватної власності, докорінну зміну уявлень про саму людину та її права [4]. Якщо суспільство в стабільному стані значною мірою застраховане від наслідків діяльності подібних груп, то пережитий нині перехідний момент супроводжується розбалансованістю та зміщенням структур, створює небезпечний ґрунт для «втілення в життя високоінтенсивних агресивних ідеологій» [5, 254]. Суспільство постає на межі питання «що є людиною?» та, відштовхуючись від різноманіття відповідей на нього, формулює концепт природного права, що відповідає такому концепту людини.

У 1973 р. відомий американський учений Д.Белл у праці «Майбутнє постіндустріальне суспільство. Досвід соціального прогнозування» [7] висунув концепцію переходу західного суспільства, що характеризується як «індустріальне суспільство», в постіндустріальну стадію, яка отримала назву постіндустріального суспільства. Хоча Белл розглянув чимало його рис, які через два десятиліття справді проявилися, сам термін не був розшифрований. Подібно до того, як термін «доіндустріальне суспільство» вимагає розкриття свого змісту (аграрне, традиційне), постіндустріальне суспільство потребує розкриття своєї суті. Приставка «пост» свідчить лише про те, що це суспільство, яке приходить слідом за індустріальним, після нього.

Технологічний розвиток ставить перед філософією питання про виникнення нової плеяди прав, одним з яких є, зокрема, право на інформацію, та захисту своїх прав у всесвітній мережі.

Проблема права на інформацію останнім часом активно дискутується науковцями. В одному з варіантів це питання розглядається як право на отримання інформації. Зокрема, І.Тіновицька відзначає, що право на інформацію в загальноприйнятому розумінні – це право на отримання різного роду даних і відомостей, необхідних для виконання всіх життєвих функцій як кожної людини окремо, так і різних об'єднань людей, суспільства в цілому, усіх його структур [2, 29–41]. Зазвичай, під правом людини і громадянина на інформацію розуміють право будь-кого шукати, отримувати, передавати, виробляти будь-які відомості про факти, події, процеси і явища будь-яким законним способом.

Право на інформацію сформувалося в процесі зростання ролі інформації в суспільному житті й усвідомлення її значущості для окремої людини. Американський дослідник С.Вієрементрі вирізняє як концептуальне посилення в оформленні права на інформацію, право людини спілкуватися із собі подібними, здійснюючи постійний обмін інформацією [9].

Інформація може бути затребуваною й використовуватися для реалізації безлічі різноманітних цілей. Відповідно, право на інформацію буде актуальним і необхідним для всіх суб'єктів, що беруть участь в інформаційних процесах рівною мірою. Проте стосовно сформульованої концепції основного конституційного права на інформацію суб'єктом виступає фізична особа – людина у своїй особливій соціальній якості учасника комунікаційних процесів.

Основна дилема в сучасному розвитку концепції прав людини – зберегти права людини в їх традиційному вигляді або впустити всередину «людини» надлюдські та квазілюдські сутності й надати їм рівні з людиною права.

Перше питання полягає в тому, чи володіє правами людини будь-який вільний агент, розумність якого не піддається сумніву. Перше питання виявляє проблему визначення того, що таке людина. Трансгуманізм перетворює не тільки правові відносини. Трансгуманізм перетворює самі підстави права як такого. Людину створив Бог, або природа, – що не має принципового значення для природного права, оскільки і в першому, і в другому випадку джерело походження людини знаходиться поза ним. Коли ж ми говоримо про те, що людина перетворює власну природу, то маємо на увазі штучну природу людини.

Як це може відбуватися? Якщо з'являється людина, яка має, наприклад, нові здібності (отримані генетично і за допомогою імплантації біотехнічних пристосувань у тіло), то в той самий момент люди перестають бути рівними, і ця нерівність є непереборною ніякими соціальними механізмами. Це означає, що нові люди мають більш широкий перелік можливостей-прав, ніж архаїчні люди. Відносини дискримінації тут є похідними від нових можливостей. У цьому сенсі трансгуманізм у галузі права неминуче тягне дискримінацію природних прав і розширення позитивного права.

Друге питання полягає в тому, на що поширюються права

людини. Чи має людина право на власне тіло, власний геном, власну психіку (свідомість і несвідому частину психіки). 13 червня 2013 року Верховний суд США постановив заборонити патентування природної ДНК, але дозволити вважати синтезовану ДНК об'єктом інтелектуальної власності. Друге питання виявляє проблему предметної сфери прав людини, як вона раніше не ставилася: чи все в людині належить їй? Наприклад, геном людини від самого початку не належав їй, тому що людина не має влади над результатами продовження роду протягом декількох поколінь. А це значить, що змінений за її волею геном в її дітях може через кілька поколінь дати потомство з непередбачуваним генетичним кодом.

Таким чином, генетичний код належить людству, а не окремій людині. Ніякі ділянки генетичного коду не можуть бути присвоєні ніякою корпорацією, навіть якщо вона змінила цей код. Корпоративною власністю може бути лише знання та технологія таких генетичних змін. Звідси в розуміння права долучається мораль, яка говорить, що спроби партикулярного присвоєння генетичного коду людини руйнують цілісність геному як природного досягнення (Божественного задуму), а відповідно й людину як таку.

Третє питання полягає в тому, чи можуть у людини бути конкуренти в правовому полі. Наприклад, раніше було зрозуміло, що авторське право передбачає автора, і це є жива конкретна людина. Тоді як природне людське право на творіння належить людині, позитивне авторське право не лише на відтворення авторського продукту (копіювання), а й на створення авторського продукту, може належати не тільки людині, а й корпорації. Третє питання ставить перед нами проблему відчуження природних і позитивних прав у людини. Це справді серйозна проблема. Якщо до другої половини ХХ ст. було лише два суб'єкти, які оскаржують у людини право на турботу про права – держава та наддержавні інституції (проте утворені з самих держав), то до кінця ХХ ст. таких суб'єктів стало три: держави, наддержавні організації, плюс корпорації. Трансгуманізм у цілому висуває людству фундаментальні виклики, які стосуються такого рівня спільності, що для розуміння, утвердження та захисту прав людини вже буде недостатньо традиційних колективних суб'єктів (суспільство, нація, республіка, держава, наддержавні структури).

Зворотним боком різноманітності культур і повального роз-

ширення прав людини є протилежний процес згортання прав в окремо взятих регіонах і групах, проведення локалізації права, зокрема й за допомогою позитивних норм. У контексті глобалізації ця тема пов'язана з проблемою збереження культурної ідентичності. Що значить збереження культурної ідентичності у цій новій ситуації? У цій новій ситуації виникає виклик існуючим культурним традиціям, і культура повинна якось на нього реагувати. При цьому ресурси адекватного реагування можуть бути різними у різних культур. Різні країни по-своєму втягуються у процес глобалізації. Якись із них при цьому виявляються відкинутими на узбіччя руху в межах цього процесу. Виникла ціла група країн, про які говорять як про такі, що не відбулися.

Глобальна культура не може витіснити культурне розмаїття. І тому виникає альтернативний рух – локалізація. Паралельно глобалізації відбувається дедалі більша локалізація, або виокремлення індивідуальних культур. Зокрема У.Бек з цього приводу висловлюється: «глобальна взаємозалежність і ризики, доступні пізнанню, змінюють суспільну та політичну якість національних суспільств. Саме це визначає особливість космополітизації: вона є внутрішньою, тобто такою, що випливає зсередини національних суспільств або локальних культур, вона також є самістю – як завжди деформованою – й виникає у національній свідомості. Так само змінюються підвалини повсякденної свідомості та ідентичності. Теми, які мають глобальне значення, стають інтегральною частиною повсякденного досвіду та «моральних життєвих світів». Вони ставлять під сумнів форми національної свідомості та інституції» [6; 29-41].

У цьому дусі дослідник П.Слоттердайк пропонує світовій спільноті гібридні вирази «локальне», «глокалізувати», «глокалізація» [8; 36]. Усі вони відображають помилки, притаманні дискурсу глобалізації. Помилка, на думку вченого, полягає в тому, що зв'язок між глобальним та локальним устанавлюють на прикладі зв'язку між точкою та полем, там, де відбувається таке, локальне неминує розглядати так, нібито воно є однорідним з глобальним. Інтерпретація локального актуалізує проблематику обжитого простору, солідарності, миролюбності та альтруїзму. Тривале проживання створює практику відданості місцю, яку, на думку Слоттердайка,

може повернути «реакційне просторове мислення», що чинить опір тенденціям глобалізації. Разом з опором глобалізації та підсиленням локалізації виникають обмежені простором, групою, культурою особливості застосування права залежно від приналежності до цієї локальності людини та уявлення про неї та її права.

Отже, в умовах мультикультуралізму та глобалізації змінюється співвідношення індивідуальних, групових, колективних та загальних прав. Якщо раніше в умовах протистояння політичних систем соціалізму та капіталізму було традиційним розмежування (в тому числі протиставлення) прав індивідуальних та колективних, то в сучасних теоріях полярність цих класифікацій пом'якшується (аж до синтезу ряду індивідуальних і колективних прав) та доповнюється новими типологіями прав.

Кожне право, як і покоління (або група) прав, на нашу думку, формується в історії людства у відповідь на виклики часу й епохи (революцій або реформ, та ін.). Так, і в сучасному світі відповіддю на виклики ХХ–ХХІ ст. стали, з одного боку, теоретичне і практичне оформлення загальних прав, а з іншого – тенденція до певного синтезу, узгодження індивідуальних, групових, колективних та загальних прав в умовах мультикультуралізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Сассен, С.* Приведение глобальной экономики в действие: роль национальных государств и частных факторов // *Международный журнал социальных наук.* – 2000. – № 28. – С. 167–175.
2. *Тіновицька І.Д.* Право на інформацію та механізм його реалізації // *Законодавчі проблеми інформатизації суспільства: Праці ВНИИСЗ,* 1992. – Праці 52. – С. 29–41.
3. *Тоффлер, Э.* Третья волна, 1980. – М. : АСТ, 2010. – 784 с.
4. *Тоффлер, Э., Тоффлер, Х.* Война и антивоенная, 1995. – М. : АСТ, 2005. – 416 с.
5. *Тоффлер, Э., Тоффлер, Х.* Революционное богатство, 2006. — М. : АСТ, 2007. – 576 с.
6. *Beck, Ulrich & Grande, Edgar* (2010) «Varieties of second modernity: extra-European and European experiences and perspectives» *British Journal of Sociology*, Vol 61, Issue 3.

7. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. New York : Basic Books, 1973.
8. Sloterdijk P. In the World Interior of Capital: Towards a Philosophical Theory of Globalization, translation by Wieland Hoban, Cambridge, Polity Press, 2013.
9. Weeramantry, C.G., The Slumbering Sentinels: Law and human rights in the wake of technology (Ringwood, Victoria, Australia and Harmondsworth, Middlesex, England: Penguin Books, 1983).

Артемух М.Д. Локалізація природноправового дискурсу під впливом соціокультурних викликів сучасного суспільства ризику.

У статті відзначено, що внаслідок переходу суспільства до постмодерну, права людини охарактеризувалися поступовою відмовою від пошуку єдиного переліку загальних правил для всього людства (Декларація прав людини), та від пошуку ідеї загальної цінності, що об'єднала б усіх людей під одним прапором, та поступовим приходом до світу ситуативної моралі, мінімізації правил для окремо взятих випадків, суспільств, груп. Доведено, що соціальний прогрес створює нову природно-правову дійсність через осмислення відповідальності, моральності дій людини, етичного мінімуму її поведінки, розширення кола питань, яких у своїх діях торкається людина, та втілення цих процесів у створенні нових норм та інститутів, що діють у новій природно-правовій моделі, онтологізуючи наявну сформовану природно-правову дійсність. Прикладом такого інституту представлено інститут омбудсмена. Визначено, що природне право передбачає відповідальність, яка покладається на особу. У цьому контексті поняття відповідальності характеризує позитивне соціальне ставлення особи до своїх вчинків. «Стримувальний» ефект відповідальності стосується не лише свавільних протиправних дій, що зазіхають на права інших членів суспільства, він передбачає право самореалізації особи шляхом встановлення відповідальності перед суспільством за наслідки своїх вільно обраних дій. Суб'єкт обмежує свої права для необхідності гармонізації життя в соціумі.

Ключові слова: суспільство, постмодерн, ситуативна мораль, етичний мінімум, правова дійсність, соціальний феномен, онтологізація права

Artemchuk N. Localization of the natural right discourse under the influence of the sociocultural challenges of modern risk society.

Globalization is a natural, even inevitable consequence of global progress. Globalization can not be understood simply as an economic or market phenomenon.

It is a much deeper process or a combination of processes that significantly change the way of life in various spheres, including in the field of human rights. Globalism of politics and economics is supplemented by the globalization of attempts to secure the rights of the individual. The diversification of the concept of universality involves creating conditions and a base for correlations of approaches and interpretations.

The article deals with the problem noted that as a result of the transition of society to postmodern, human rights were characterized by a gradual refusal to seek a single list of general rules for all humanity (the Declaration of Human Rights) and the search for an idea of common value that would unite all people under one flag and gradual advent in the world of situational morality, minimizing the rules for individual cases, societies, and groups. It is proved that social progress creates a new natural-legal reality through the comprehension of responsibility, the morality of human actions, the moral minimum of his behavior, the expansion of the range of issues that in his actions relate to man and the embodiment of these processes in the creation of new norms and institutions operating in a new naturally legal models of ontologizing existing existing natural-legal reality. An example of such an institution is the institution of the ombudsman. It has been determined that natural law provides for liability that lies on a person. In this context, the concept of responsibility characterizes the positive social attitude of the person to his actions. The «deterrent» effect of liability concerns not only arbitrary wrongful acts that infringe upon the rights of other members of society, it provides for the right to self-fulfillment of personality by way of.

In the conditions of multiculturalism and globalization, the ratio of individual, group, collective and common rights is changing. If earlier in the conditions of confrontation between the political systems of socialism and capitalism there was a traditional distinction (including opposition) of the rights of individual and collective, then in modern theories the polarity of these classifications is mitigated (before the synthesis of a number of individual and collective rights) and is supplemented by new typologies of rights.

In our opinion, every right, like generation (or group) of rights, is formed in the history of mankind in response to the challenges of time and of the era (revolutions or reforms, etc.). Yes, and in the modern world, the answer to the challenges of the twentieth century. theoretical and practical design of common rights, on the one hand, and the tendency towards some synthesis, the consent of individual, group, collective and common rights in the conditions of multiculturalism.

Key words: society, postmodern, situational morality, ethical minimum, legal reality, social phenomenon, ontologization of law